

Tanja Kragujević

„ANGEL MOG ŽIVOTA” – MILICA, ILI, O PEJZAŽU DUŠE

Beseda o delu Milice Stojadinović Srpkinje, na otvaranju 34. književnih susreta Milici u pohode, u Zavodu za kulturu Vojvodine, 12. novembra 2010.

Postoje pisci koje čitamo kao knjige, stranice, i reči. One imaju značenja, koja nas upućuju u književni univerzum – među ideje, praideje, fenomene, literarne i paraliterarne orientire. U svet reči.

Postoje i oni drugi. Koje vidimo kao posebne, živopisne portrete, čak i kada su udaljeni u vremenu, svedeni u značenje – kao medaljon.

Tako nam lik prve srpske pesnikinje Milice Stojadinović Srpkinje (1828-1878) prenose upečatljivi vizuelni odrazi: fotografija Anastasa Jovanovića (1850-51), gracilni crtež Milića Stankovića, bista samoukog vajara Jovana Pešića u Vrdniku (1912), i reljefna plaketa u bronzi, akademskog vajara Mladena Marinkova.

Postoje i drugi portreti ove poetese: mozaik citata, reči počasti, eseji, uspomene, poneki kroki – poput onog koji je dao njen savremenik, sa kojim je bila u prepisci, Ludvig August Frankl. U toj minijaturi, ona je sa licem „kao u Bogorodice”, melanholičnog izraza, koji je „katkad ublažen osmejkom njenih lepo sastavljenih usana”. „Crte bi joj oživele”, nastavlja ovaj prevodilac, „samo kad bi govorila o svom zavičaju, o lepoti Fruške gore, i kad bi opisivala okolne šume i zelena brdašca.”

Možda je najrazvijeniji portret ove pesnikinje, pomišljam, taj pejzaž.

Sraslost sa ambijentom kojem smo i sada tako blizu. Varadin, Irig, Vrdnik, Bukovac...

U modernoj literaturi, odlučnost ženskosti, njena potreba da se iskaže, uprkos vremenu, njegovim običajima i predrasudama – njeno sopstvo i osama – dovode se najčešće u vezu sa predstavom *sopstvene sobe*, iz eseja Virdžinije Vulf. U slučaju Milice Stojadinović Srpkinje, rekla bih: nema boje ni šumora u našoj leksici, i u pesnikinjinjinoj paleti, koji nisu spremni da iskažu što i njeni damari. Katkad akvarel, katkad bakropis. A ponekad, i neposredni ulazak u horizont, među brda, u nebo.

Poput svake vile, i vrdnička je upravo ta začaranost, unutarnja i spoljna. Meka i samosvojna. Unutar sebe same ona je pokretni pejzaž – intimni kalendar, putanja unutarnjeg sunca, radost i sjaj, tugovanje i pad, ispunjenost dana, pred zalazak, u skrovitosti rodnog doma, šuma i vinograda.

Šture i oštre ocene njenog talenta i književnih moći, previđaju ponekad te nijanse, taj, u njenim pesmama ozvučen, unutarnji eho oka.

Ponekad je to panova svirala, ponekad frula iz rodnih šuma, ponekad – u slavu roda, njegovih svetinja i svetilišta, jezika i duha – podignuta truba. U svemu pak, instrument koji sama pesnikinja shvata kao božji dar, odraz one velike i tajanstvene lire nebesa, koji je

i njoj sudbinski poveren da pronosi svoj glas i slavi junake i umove, basne i čaranja, jezik, baštinu i kulturu Srbije.

U jedinjoj zbirici (objavljenj 1850, pa 1855. i 1869), ona zna biti britka, u želji da brani „ime i rod“; ponekad je doslovna, ponekad ponesena. Ali, u svom razlistanom *dnevniku*, albumu zapisa, uspomena, utisaka, molitvi, pisama, pribeleženog običajnog, narodnog i književnog nasleđa – *U Fruškoj gori, 1854* (štampanog 1861, 1862. i 1866) – ona će ponuditi čista sabesedništva sa prirodom, kojima će kasnije u našoj književnosti svoj bistri izraz razviti, jedinstvenim lirskim gestom, jedna od najznačajnijih srpskih pesnikinja – Desanka.

Ali, u *Dnevniku* se, uz kliktaj oda, javi i gradonosni pljusak sete u plavom brežju, koji će steći oblik začudnog prozrenja, kao odblesak zvezde severa i zgusnute tuge pesnikinjinog „Crnog proleća“. A proneće se, tankim prošivom ovog štiva, i pogled očiju „koje i drugačije vide“, zaumnom tugom dočaravajući i onaj maleni, a opet „neprehodni breg“, humku, stvorenu da, na granici dva sveta, bude večna tajna. Zamka duhu, i njegovo oslobođenje. Jer i nije „posve neprehodan“, „jer nam duša preko njega u bolji svet prolazi; a gdekoga i ime preko groba pređe“.

U tom „lipom okićenom“ pejzažu, ova skromna kći seoskog učitelja će, u „Sremu i milenim bregovima Srbije koji se od juga plave“, i u svom lirskom sentimentu, pružiti i naslute onog fluidnog toka stvari, koji će etarskom strukturom i jedinstvenim tonom, dati zaštitni znak sumatraizmu i melanholičnoj partituri Crnjanskog. Kao naslućenje nepoznatog – kojem je koren u vidljivom i stvarnom.

I kada za svoje lektire i duhovne pokrovitelje bira najbolje – Dositeja, Rajića, Mušickog, Njegoša, Vuka – ili radosno otkriva mladog Branka, a raspituje se za novo pesničko ime – Zmaja – sa radoznanim, gotovo isidorijanskim impulsom, i kada sa putovanja donosi velike uvide Evrope, ili revolucionarni zanos, dim i barut beogradskih barikada – ona je svedena, tiha, daleko od „dece sujete“ svoga, i svakog drugog veka. Zaštićena primarnim krugom – „Knjiga, pero, gitar i sestra“ („to su mi svi moji sodružnici i to tako mili da pokraj nji' zaboravim da van ovi' bregova ima još sveta“) – ona je dete-pesnik („Ja sam svoje pesme počela pevati još kad nisam znala ni pisati... i prva pesma postala je baš pri motanju konca...“), i talentovana poetesa, koja je prvu pesmu napisala u trinaestoj, a prvu objavila (u *Serbskom narodnom listu*, u Pešti, 1847) u devetnaestoj. To je i obrazovana mlada žena, koja u „divotnoj prošlosti“ i žiškama duha koje slavi, u stvari, za druge otkriva ono što je samu najviše uzdiže: neprekinut pejzaž plemenite, stvaralačke duše.

U njenim čaranjima i mudrosti, formuli mira i nemira („Za održavanje lepote mora biti srce oblagorođeno i razum obogaćen“), retko kad će se naći prosev onog trna koji u sebi nose duše darom i sudbinom obeleženih: „...kud ću ja s mojom glavom, s mojim duhom i srcem...“ Češće, ili, gotovo uvek, impulsom hrabrih i mudrih, dopisivaće svoj lirski almanah, osetljive i probirljive epistole, sa stavom, i sopstvenim stilom, ostajući zagonetna, čak i strana sopstvenoj okolini i vremenu, spontano zasnivajući onu nezavisnost, koju će naslediti generacije budućih spisateljica, a koju je tako žustro, sa tragizmom i aurom nedomašivih, već u šesnaestoj godini, autobiografski i autopoetički, iskazala i Marina Cvetajeva:

*Srećna sam da živim uzorno i prosto
Kao sunce – kao klatno – kao kalendar.*

*Da budem isposnica svetska visokoga rasta,
Premudra – kao svaka Božja tvar.*

*Da znam: Duh mi je sudrug i Duh mi sabrat:
Ulazi bez najave, kao pogled i zrak.
Da živim kao što pišem: uzorno i sažeto –
Kao što nalaže bog, a osporava svak.*

22. novembar 1918. (Prevela Jelica Drenovac)

„Dušom mojom uzvila sam se nad svim gonjenjem, koje zbog mog književnog zanimanja trpim od niskoga sveta, i još velim: ne upiši im to u greh, Gospode“, reči su ove žene, koja je, ponad svih drugih čula i nasluta, imala i onaj nepogrešivi osećaj *datog* i *oduzetog*, i jasno predviđanje da će joj budućnost u sopstvenom rodu „sumorna biti“, koji gotovo da anticipira i Skerličevu oštricu: „Iz ljubavi za poeziju, ona je promašila ceo svoj život, i bila žrtva knjiga i jednog književnog višeg sna života.“

Ali da takvog sna nije bilo ne bismo mnogo toga saznali o njoj samoj, ni o vremenu koje ima uvek više od jednog lica. A ostaje, često, kao nejasni talog, kako je pisao Crnjanski, jer ima svoje „pliche i mutljage“, u kojima „tražimo naporno, kao u nekoj teškoj sanjivosti, nekakav prolaz, put, metu, izlaz u pravac i u cilj“.

Autentičnim životnim i pesničkim instinktom, jednostavna parohova kći je sažimala dva vida savremenosti, koja čine njen život i život kulture. Slaveći, dakako, onaj najvitalniji, suprotan najočiglednijem – koji je privremen. Onaj, dakle, koji se u toj privremenosti osposobljava za budućnost, premda će olako biti proglašen prošlošću. Jer, *što ona ne odnese sa sobom u zaborav – to je –* pisala je ova pesnikinja – *spomen*.

Pada sneg, u manjini je čovečanstvo, kaže Brodski.

Pada lišće, vreme svakog trena oboleva od prolaznosti, samo taj trag neotopivog, u manjini je, i vredi.

Ima u toj Miličinoj „zaludnosti“, faktografije i zanosa, akribičnosti koja prenosi šaru, strukturu vremena, gotovo predočavajući materijalnost iščezlog, njegovo obnovljeno prisustvo, boju duhovnog etra, njegovu supstancu.

Uzbuđuje nas, danas, podatak da je u kraterima Meseca, na 700 metara mesečeve dubine, pronađena složena čitanka njegovog tla i jasno vidljiva zaleđena voda. Ona je, u svojoj očuvanosti, po sebi već zaliha tragova života – tamo gde smo verovali da je beznađna pustoš.

Koliko su tek vredni jedan uzdah, pismo na daljinu, Franklu, Mini ili Vuku, portret Ljube Nenadovića na radom stolu, čarolija vetra, razgovori o poeziji, san o bliskoj duši, slika devojčice koja trči kroz polje, zvuk Đurđevdanskih napeva ili slika u korov zaraslog Brankovog groba u tuđini – o krstu lira – što dopiru do nas iz dubine vremena.

Opora, a u isto vreme čarovita posvećenost ove poetese, koja se, sa „kamičkom“ nedostojnosti u grudima, oslanja na simboličku i stvarnu važnost koju za nju imaju upravo *listovi* koje ispisuje, sva je njena realnost. Otvorena, kao na dlanu, i zatajena, kao priroda dara koji joj je dat: da bude prenosnik vremenskih signala, iz daljine na daljinu, u vreme,

ka nama, a da se čini kao da je tek ukrala koji tren dnevnom poslovanju, jarkoj svetlosti, u trenutku kada u sumrak, sa mirom kaže: „Laku noć svete“. Jer, „Ovi su moji listovi baš kao ladolež, što se razvije kad sunce zaiđe; i oni se tek spram škiljave sveće mogu otvoriti.“

Taj ladoležni kolaž, po sebi je i fragment realnosti i umetnički rad.

Dva puta stvarno.

Uzbudljivost mesečeve zamrznute kapi.

Danas, napose. Kada ulogovani u svetu etarskih signala, tek u iznenadnom, bliskom dodiru sa elementima, ili sa Drugim, osetimo pulsaciju izgubljenog, o čemu nam ništa ne javljaju ekranski titraji nepoznatih emitera i vlasnika istina.

„Naša zemlja počela je da gubi količine ne samo repičinog ulja po glavi stanovnika već i rezerve vode, a primećeno je i naglo osiromašavanje leksičkih čak parajezičkih bogatstava“, ironično primećuje jedan od najvećih pesnika danas, Tadeuš Ružević (1921), svedok istorijskih poštasti i savremenih utopija koje, u svojoj sve manjoj opipljivosti, stvarnost pomeraju u budućnost samih reči, zaklanjajući bilanse izgubljenog. Toliko, da jedva osećamo „težinu praznine postojanja u nepostojanju“ – gde je na gubitku sam gen života.

Možda nas upravo stoga uzbuđuju događaji i fakti koji imaju težinu i katarzični značaj spasavanja realnosti: izbavljenje, iz 700 metara duboke jame, trideset i tri čileanska rudara nedavnog oktobra. Ili spasavanje fresaka sa likovima Petra i Pavla iz 14. veka, u portiku crkve Svetog spasa, u Žiči, tek koji tren nakon zemljotresa 3. novembra 2010, u Kraljevu, koje su na njihovim zidnim podlogama uspeli da sačuvaju slikari i restauratori.

Svi oni su spasavali jednu od nezamenljivih i neizbrojivih faseta života. Istinu o njegovom postojanju.

Najveća istina XXI veka, veli Ružević, u najnovijoj u nas objavljenoj knjizi (*Kupi mačku u džaku*, KOV, 2010, prevela Biserka Rajčić) i *najveća istina jeste TO/ da nema istine/ realni svet ukraden je ljudima/ i bogovima/ na to mesto Princ ovog sveta/ podmetnuo je poslednjim ljudima/ lažan svet/ koji se kupa u zlatu krvi nafti...*

Preživio je ovaj pesnik, više puta, poneki kraj sveta, kao i mi, pre nego što smo uplovili u srećne vode prozirnih postojanja. Danas, naše najbliže srodnike prva poetesa Evrope Eva Lipska (1945) maštovito i oporo poistovećuje sa novim generacijama fabrikata firme *Erikson*, a pesnikinja Ana Ristović (1972) svoje poetske zbilje pleće kao gnezda staklene vune, od čulnosti, žudnje za doticajem stvarnog i uzdržane, intelektualne zebnje pred onim što u njoj, u našim iskustvima, nestaje; od sećanja na prirodu, od slika slike, od metaforičnog i stvarnog straha, čak i od vlastite senke, što će nam, na pustom proplanku, „postati mahovina/ koja ni ovde ni onde/ nema oko čega da obraste“; od svega što smo, van dodira i poimanja, ostavili napuštenim, i što nas napušta.

Ishodna tačka tog leta u nepostojanje u Ruževića je stoga uvek *pesnički* otpor, putovanje *od kraja, ka početku* – od katastrofe praznog u neomeđenu plodnost – gde svetluca *pesak reči*, a greje ih šaka prostog blata, u ruci.

Kada se vraćam Milici Stojadinović Pesnikinji, i ja je neizbežno vidim kraj zgrade Pozorišta u centru Velikog Grada. Izgubljen u hitajućim kolonama začuđenih i olako prolazećih savremenika – na ulasku u beskonačni tunnel urbanih ishitrenosti i zaborava. Ondašnjih, i ovdašnjih.

Ali i tamo gde je uistinu bila – u pitomini, i sjaju, što su joj jednako bili dodeljeni.

U njenom pejzažu. Pod *angelskim krilom*, koji je od ovoga sveta, i sluti i zna za tu proderotinu svetlosti. Taj pad i tamu. Nešto što zauvek obeležava drugačijost. Tu posve ljudsku, ali i izdvojenu sudbinu, koja bez mnogo istinskih saputnika u vremenu, ostavlja trag svog usamljeničkog putovanja.

Sav od zbilje njenog sveta: „Pod našu rascvetanu bagremu sednemo. Već je njen beli cvetak svojim opalim listićima zemlju posuo bio, i mene opomenuo, da će vreme tako sav kras prirode uvenut pred naše stope položiti. Mala Milica kupila je opale cvetiće, i meni u krilo donosila. Bog zna da l' nije tako i angel mog života uvelim cvećem moje staze kroz život posuo!”

Ali taj lišćem posut i zaključan put, pod *angelskim krilom*, nekuda nevidljivo vodi, jer pesnik je, najposle, ili, pre svega, uvek u bespuću, a opet u svemu: u središtu pesničke stvari – svom daru i darotvornosti. „Osećanje izranije i bolje sve zna”, pisala je Cvetajeva... „Osećanju ne treba iskustvo, ono izranije zna da je izgubilo. Osećanje nema šta da radi na periferiji vidljivosti, ono je u centru, ono samo je centar. Osećanje nema šta da traži po putevima, ono zna da će doći i dovesti – u sebe.”

Začarani krug. Sanjarski krug. Mađijski krug, svodi svoju smisaonu nisku Cvetajava, iznoseći nam na videlo da je čista lirika, svet od osećanja, sav, i odjednom dat – u isti mah „detinjstvo čoveka, naroda, planete”.

Začaran pejzaž, rekla bih, i žena u njemu.

Žena pejzaž. Milica.

Engleski esejista i pesnik Hilari Belok (1870-1953), rođen tek osam godina nakon Miličine smrti, ne čuvši nikad za plavetna brda Srema i Srbije, pisao je o svojoj viziji *žene koja znači*, rečima koje mi se čine prikladnim za moju metaforu *Žene pejzaža*, koju danas prinosisim Miličinom prazniku, ovde, nadomak njenog zavičaja, među njene ovovremene prijatelje: „Ravnica u predvečerje, i jedna kuća sasvim prazna, još uvek nije pusta... Tu čovek može satima sam boraviti i posmatrati padinu brega pod vodoravnim zracima svetlosti, sve dok sunce zalazi. Tuda prolazi jedna žena, tako plemenita da, iako je mrtva, pejzaž i vinogradi pripadaju njoj... Snaga, duhovna hrana i neka sveta pravičnost, stalna su odlika takvih života.”

Čak i kad, na matici vekova, traju oni sami, a ne njihova umetnost – dodaje ovaj pesnik – „U legendi o njima ima stvarne građe.” „Vreme ih ukrašava.”

„Oni su opipljivo nasleđe za užurbana pokolenja ljudi.”